

Dinamica terminologiilor românești sub impactul traducerii „acquis”-ului comunitar

ILEANA BUSUIOC

*Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea din București*

I. Traducerea acquis-ului comunitar reprezintă un adevărat impact asupra terminologiei și terminologiilor¹ românești din mai multe puncte de vedere:

1. atrage atenția asupra importanței a ceea ce se numește „amenajare”, „veghe”, „armonizare” terminologică, ceea ce implică o situație pe poziții normative a cercetării lexicologice/terminologice și chiar o intervenție a unor organisme oficial recunoscute și cu funcții atribuite în acest sens la nivel național în „viața” unei anumite limbi;

2. stimulează activitatea terminologică/terminografică/terminotică prin necesitatea stabilirii unor „dicționare ale traducerilor” (o parte rămân strict instrumente de lucru, o parte, e adevărat puține, sunt tipărite), instrumente indispensabile în timpul activității de traducere; având în vedere marea diversitate a domeniilor de aplicație la care se referă actele comunitare ca documente de sursă, acestea se constituie și în foarte utile surse de extracție terminologică, iar aceste „dicționare ale traducerilor” sau „liste terminologice” culeg o seamă de termeni care nu apar în nici un alt dicționar (trebuie să admitem că dicționarele de specialitate, fie ele monolingve, dar cu atât mai mult bi- sau multilingve, nu abundă în orizontul lucrărilor de referință din România) și se constituie în surse deloc de neglijat de neologisme (la nivel de propunere de noi termeni); astfel, este poate pentru prima dată în țara noastră când, având în vedere amploarea și importanța activității de traducere, s-a dovedit că aceasta nu poate fi efectuată fără un minim de demersuri terminologice care preced traducerea propriu-zisă;

3. participă la dinamica terminologiilor; faptul că a fost nevoie de identificarea unor corespondențe între limbile sursă folosite și limba română a atras după sine și evoluții, pozitive sperăm noi, ale terminologiilor românești: acestea s-au delimitat mai binele unele de altele, structura anumitor termeni a fost pusă în discuție și eventual ameliorată;

4. permite sesizarea situațiilor de „vid” terminologic și stimulează activitatea neologică: având în vedere bogatul aparat conceptual al comunității europene, faptul că el vehiculează în majoritate concepte cu totul noi în România, a apărut cu evidență importanța activității de structurare conceptuală a câmpurilor terminologice existente în limba română și a creației neologice care să se adapteze rețelelor tematice specifice domeniile de aplicație avute în vedere, dar și specificităților lexicale și morfologice ale limbii române.

II. Ne vom opri asupra neologismelor create în limba română sub impactul traducerii acquis-ului pentru a arăta că dinamica a fost dată de traduceri – și acesta este un aspect pozitiv –, dar că, tocmai din această cauză, fiind vorba nu de neologie primară, ci de neologie traductivă², sunt multe situații „de suferință”; majoritatea exemplelor folosite

în cazurile discutate țin de terminologia comunitară; vom recurge și la anumite exemple din terminologia tehnică, deși, în domeniile de *acquis* care se traduc în prezent, terminologiile noi se greșesc pe cele existente³; vom discuta mai întâi câteva aspecte legate de latura conceptuală și apoi probleme privind structura termenilor propuși în procesul traducerii *acquis*-ului comunitar.

A. Terminologia comunitară are la bază, în mare parte, concepte noi, ceea ce este perfect firesc deoarece „dând naștere unei ordini juridice noi, Comunitatea Europeană și-a creat un limbaj specific utilizând concepte originale care trebuiau să fie denumite cu ajutorul unor termeni noi” (H. Paesmans, 1998). Important este ca termenii care le desemnează să fie transparenți (spre deosebire de cuvinte, termenii sunt cel mai adesea motivați, unul din principiile de bază ale neologiei propuse de ISO (în norma ISO 704 privind neologia) fiind acela că încărcătura conceptuală trebuie să fie accesibilă utilizatorului prin termen, fără a mai fi nevoie de o definiție: astfel, trăsăturile care definesc conceptul trebuie să se regăsească în elementele din care este format termenul. Acest lucru este foarte ușor realizat în cazul termenilor complecși în care fiecare subunitate a termenului recuperează o trăsătură conceptuală: de pildă în cazul unui termen ca *riglă de calcul*, fără a mai avea nevoie de o definiție, utilizatorul își dă seama că este vorba de un instrument, de forma unei rigle, care servește la calcularea unor coordonate. Mecanismele și regulile care guvernează această transpunere de la materialul conceptual la cel lingvistic nu sunt întotdeauna aceleași în toate limbile; în cazul de față, spre exemplu, termenii francez și englez recuperează alte trăsături conceptuale care țin nu de utilitatea instrumentului, ci de forma lui; *règle à coulisses*, *slide rule*. Dar principiul enunțat de norma ISO a fost respectat, deoarece sensul conceptului poate fi inferat din forma lui. De asemenea, termenii trebuie să fie creați respectându-se matricele lexicale (terminologice)⁴ ale limbii în care iau naștere, sau ceea ce terminologia franceză numește *le génie de la langue*, precum și matricele specifice domeniului de aplicație. Noțiunea de matrice lexicală/ terminologică poate fi explicată prin faptul că fiecare limbă, respectiv fiecare domeniu de aplicație poate alege preferențial anumite legi de formare, anumite instrumente de formare a noilor unități lexicale/terminologice. Astfel, pot exista preferințe pentru derivare sau compunere (limbile engleză și germană, unde sunt majoritari termenii compuși, sudați, în limba germană și cu o ordine fixă, deosebită de cea a limbilor romanice, determinant-determinat), pentru derivarea cu ajutorul sufixelor mai degrabă decât cu ajutorul prefixelor; în cazul domeniilor de aplicație, în neologismele din anumite discipline se aleg preponderent formanți savanți de origine greacă – medicina, de exemplu –, în altele mai degrabă de origine latină.

a) – o serie de concepte operative la nivel comunitar sunt total necunoscute mai ales în statele fostului lagăr comunist; însăși definirea acestora este laborioasă: cel mai concludent exemplu este chiar *<acquis>* – concept complex care nu trebuie redus la un inventar de documente; el constituie poziția politică a statelor membre, principiile după care acestea se ghidează, obiectivele lor, poate fi considerat un fel de patrimoniu; în acest sens eticheta lingvistică franceză este cea mai potrivită⁵, ceea ce justifică și faptul că termenul a fost preluat ca atare în mai multe limbi, chiar și în engleză, unde a existat și

variantea *Community patrimony*, dar care nu a avut succes. Limba română s-a aliniat la această poziție cu toate că particularitățile morfologice ale limbii noastre fac destul de dificilă utilizarea acestui termen cu un singular masculin dar terminându-se în vocală atunci când trebuie articulat și flectat; poate de aceea se folosesc destul des variante concurențiale, care sunt avansate și de alte limbi, chiar franceza, *legislație comunitară*, *drept comunitar*, deși acestea intră într-o relație doar parțială de sinonimie cu *acquis comunitar* referindu-se la normele juridice, nu și la convenții, declarații, acorduri, poziții comune.

Un alt exemplu interesant este conceptul <*ombudsman*>; în acest caz terminologia română este mai ezitantă ceea ce face să existe doi termeni, un împrumut direct, din engleză *ombudsman* (cu toate problemele de morfologie pe care le atrage – care e forma de plural, cum se flectează la genitiv și dativ împreună articolul? – și de opacitate semantică pentru utilizatorul necunoscător de engleză), sau un calc după franceză: *mediator*, mai ușor de utilizat și mult mai transparent, deși exista un concept destul de asemănător în română, recuperat după 1990 și ușor adaptabil care aducea cu sine și avantajul uii termen neaoș: *avocatul poporului*.

În cazul conceptului <*legal certainty*> lucrurile se complică: acest concept trebuie interpretat și nu tradus ca atare (este vorba de asigurarea unei platforme coerente în momentul trecerii la euro așa încât agenții economici și persoanele fizice să nu fie afectați); este ceea ce s-a întâmplat cu echivalențele lui în franceză – *securité juridique*, în germană – *Rechtssicherheit*, în spaniolă – *seguridad jurídica*; echivalarea românească este blocată pe calculul din engleză – *certitudine juridică*, ceea ce face ca neologismul românesc să rămână destul de opac și nemotivat, lipsindu-i chiar și precizia necesară în procesul de denominație de specialitate.

b) Însă în marea lor majoritate conceptele europene nu sunt în totalitate noi în orizontul conceptual al românilor, și, de altfel, au fost ușor adaptate; problemele apar la nivelul termenilor, pentru că nu puține sunt cazurile de **inconsistență** (**consistență**, după normele ISO privind activitatea terminologică, înseamnă calitatea unui neologism de a permite conceptului a cărui etichetă lingvistică este să se integreze și să fie coerent cu rețeaua conceptuală din care face parte; astfel terminologia unui domeniu este un sistem coerent, structurat care trebuie să corespundă sistemului conceptual: neologismele trebuie să treacă mai întâi printr-o prismă conceptuală, echivalările nu se stabilesc mai întâi la nivelul formei, ci al conceptelor; demersul în terminogeneză trebuie să fie esențialmente onomasiologic; un termen nou creat nu trebuie deci să fie o „traducere” literală a celui din limba sursă, trebuie să convină noțiunii pe care o exprimă în limba țintă.

Ne putem întreba atunci de ce există paradigme paralele constituite în jurul pivoților „*drept*” și „*legislație*”: „*drept comunitar*” și în paralel „*legislație comunitară*”, dar „*legislație primară/secundară*”; „*drept civil*”, „*drept comercial*”, „*drept contractual*”, „*drept vamal*”, și în paralel „*legislație vamală*”; „*drept național*” și în paralel „*legislație națională*”, și o paradigmă diferită în *armonizarea/alinierea/apropierea legislației*; există o explicație conceptuală destul de vagă în vocabularele de lucru ale serviciilor de traducere europene și anume că <*legislație*> ar fi mai specific, <*drept*> mai general, dar în cazul limbii române este mai

degrabă vorba de faptul ca avem de a face cu neologisme de traducător și s-a respectat uneori modelul francez *droit...*, alteori cel englez...*legislation/law/rule*. În terminologia tehnică, în agricultură de exemplu, iată o serie inconsistentă: *sănătate animală*, *bunăstare animală*, dar *produs animalier*, *nutriția animalelor*; sau în protecția mediului: *ape de coastă*, *ape costiere/ cōtières*, *ape costale/coastal*.

O urmare firească a inconsistenței este așa-numita fluctuație terminologică (D. Gouadec, 1990), prezența mai multor termeni aflați în concurență: este cazul mult discutatului termen *nomenclatură* justificat a fi singurul potrivit în domeniul dreptului vamal în sintagma *nomenclatură combinată*, dar *nomenclator statistic* (deși există „*nomenclator*”, atestat și de DEX, cu același sens de „listă, inventar”).

B. La nivelul problemelor care țin mai mult de structura termenilor decât de relația termen–concept, constatăm o predominanță a structurilor sintagmatice, un fel de mini-definiții. Acest fenomen este perfect justificat în neologia traductivă – sub presiunea timpului, este creația cel mai la îndemână și fără probleme; pivotul sintagmei (frecvent unul nominal) este un termen care circulă deja în limba sursă și care deci nu mai pune probleme de morfologie; expansiunile sintagmei permit explicitarea multor trăsături conceptuale și termenul este astfel transparent; este un caz în care verbalul merge în paralel cu conceptualul: conceptele sunt mai complexe și au mai multe trăsături distinctive, se organizează în ierarhii cu concepte generice nucleu și concepte specifice sateliți, la fel și structurile denominative preiau conceptul nucleu într-un pivot și permit recuperarea conceptelor specifice în structuri cu expansiuni. Iată câteva exemple: *directivă – orizontală, sectorială, specială, secundară, tranzitorie, verticală/a abordării sectoriale/ – cadru, „nouă abordare”* (despre probleme generale, nu de detaliu/ *New Approach Directive/directive selon la nouvelle approche/după sistemul vechi*); în dreptul vamal: *declarație – scrisă, separată, simplificată, sumară, suplimentară, vamală, verbală/de tranzit, de export/de tranzit, de admitere temporară, de punere în liberă circulație*.

Există însă și multe dezavantaje: cel mai vizibil este cel legat de **lungimea** sintagmei – în dorința de a crea un termen precis, principiul conciziei este abandonat și astfel termenul complex este chiar prea complex și devine dificil de utilizat: *organism de natură jurisdicțională sau cvasi-jurisdicțională, practici restrictive de concurență din partea întreprinzătorilor, portofoliu privind tranzacțiile cu titluri financiare, comunicații mobile digitale terestre publice celulare paneuropene*

Inconvenientele specifice limbii române sunt următoarele:

1. marea majoritate a expansiunilor cuprind forme de genitiv deranjante eufonic: ***omologarea echipamentelor și componentelor vehiculelor cu motor***

2. ca și în cazul altor limbi romanice, de multe ori expansiunile nominale sunt introduse de prepoziții; astfel, mulți termeni, din cauză că trebuiau recuperate trăsături conceptuale diferite, prezintă o inconsecvență supărătoare a prepozițiilor și o disimetrie deci a elementelor nominale: ***asigurare de sănătate și contra accidentelor***

3. lipsa de precizie a termenului complex din cauza înșiruirii de expansiuni ale expansiunilor: ***pompă electrică de incendiu de siguranță***

4. modificarea nejustificată a termenului în urma adăugării unor noi expansiuni:
ghid de agrement tehnic – ghid de agrement tehnic relevant – ghid relevant de agrement tehnic european

5. preponderența expansiunilor de forma unor structuri frastice cu subordonată relativă: **colorant care nu produce mutații genetice, sistem prin care taxa este achitată de altă persoană decât cea impozitată**

Un alt aspect important este influența structurilor din limbile sursă (și cum textele sunt traduse fie din engleză, fie din franceză, mai puțin din germană, termenii nou creați, deși se înscriu în același câmp terminologic, au structuri esențialmente diferite, ba, mai mult, se prezintă ca variante concurențiale: **flow rate/débit d'air – viteză de curgere a aerului, debit de aer; anthropogenic/anthropique – antropic, antropogenic, antropogen**. Există și multe „adaptări” total nefericite, barbarisme care sunt de fapt și contrasensuri: **global warming – încălzire globală** pentru **planetară, waste water treatment facility – facilitate de tratare a apelor uzate** pentru **instalație**.

De ce am supus discuției aceste aspecte?

Există incontestabil un aspect pozitiv al traducerii asupra terminologiilor românești, evocat de altfel mai sus. Dar persistă multe aspecte negative: este vorba de terminologii traductive și în procesul traducerii traducătorul nu are timpul să reflecteze asupra unor soluții mai fericite – se ajunge la mulți termeni complecși cu dezavantajele menționate mai sus; multe documente sunt traduse de specialiști ai domeniilor respective; fără a le contesta acestora competențele lingvistice, nu putem să nu observăm că ei sunt cei mai tributari modelului din limba sursă (de exemplu, **main courante**: dacă **mână curentă** există, s-a impus prin utilizare, deși există și **balustradă, ligne de vie** nu poate fi echivalat cu **linie de viață** și totuși acest termen este folosit în traducerea unor texte din domeniul protecției muncii); în general, există o disjuncție între specialiști ai domeniilor de aplicație, cei chemați să creeze în primele faze ale neologiei primare, și specialiști în filologie, cei care asigură diferite servicii lingvistice, printre care și traducerea, și care se limitează la neologia traductivă. Între acești doi poli nu prea există comunicare și aceasta nu poate decât să dăuneze terminologiilor din limba română. Ideal ar fi ca specialiștii menționați anterior să poată lucra în echipă, dar din păcate nu există încă un cadru administrativ pentru așa ceva.

Textele traduse vor fi texte de lege, iar terminologiile pe care se vor baza vor deveni terminologii oficiale. Deja se poate spune că termenii oficiali ai limbii române – deși nu există încă un dicționar al termenilor oficiali și nici preocupări de armonizare și standardizare terminologică în România – se conturează în textele de lege care, majoritatea, propun în preambul definiții și termeni. Dar și în acest caz, de multe ori se simte lipsa unei consultanțe lingvistice, deoarece există cazuri de inconsecvență terminologică în chiar textul unor și aceluiași legi. Iată un exemplu concludent extras din **Ordonanța de urgență nr. 152, din 14 octombrie 1999, privind produsele medicamentoase de uz uman**⁶ (sublinierile ne aparțin):

„Art. 79. – (1) În vederea obținerii autorizației de punere pe piață, calitatea, eficacitatea și siguranța produselor medicamentoase se dovedesc prin **teste de laborator** și prin **teste clinice**.

(2) *Testările de laborator, precum și cele clinice* se efectuează de către persoane fizice, calificate corespunzător, care, în mod legal, au dreptul de a efectua tipul respectiv de testare în unități specializate ce întrunesc condițiile impuse de legislația în vigoare.

Art. 80. – (1) *Testările toxicologice de laborator* trebuie să se desfășoare în conformitate cu Regulile de bună practică de laborator.

(2) *Studiile clinice* trebuie să se desfășoare în conformitate cu Regulile de bună practică în *studiul clinic*.⁷

unde pentru același concept <*test de laborator*> sunt folosite două variante, *test/testare de laborator*, iar pentru <*test clinic*>, tot două, *test/studiu clinic*.

Nu putem trage decât o concluzie optimistă: traducerea acquis-ului comunitar va însemna o modificare a politicii lingvistice – și terminologice – din țara noastră, iar demersurile normative, importante în terminologie atunci când sunt bine organizate, vor începe să fie mai numeroase și vor fi benefice atât pentru utilizarea românei ca limbă maternă, dar mai ales pentru traducere.

NOTE:

¹ Facem aici distincția cunoscută în literatura de specialitate între *terminologie* (sg.) ca și disciplină al cărei obiect de studiu este termenul și, mai ales, relația dintre termen și concept, și *terminologii* (pl.), adică inventare de termeni tratați din perspectiva unei singure limbi sau multilingual.

² Distincție propusă de Ad Hermans (Hermans, A., 1999) și justificată astfel: se consideră a fi **neologie primară** situația în care crearea unui nou termen este paralelă cu apariția unui nou concept și **neologie traductivă** situația în care termenul) și conceptul) există deja într-o limbă și este transpus/tradus/echivalat sau i se găsește un corespondent într-o altă limbă sub forma unui termen care nu exista până atunci în limba țintă.

³ Terminologia Comunității Europene (denumită și *eurolect*, deși mulți specialiști evită acest termen pentru că îl consideră depreciativ) cuprinde și ea, după Hubert Paesmans, **terminologia comunitară**, constituită din termenii legați de funcționarea instituțiilor, de politica comună și de integrarea europeană și **terminologia tehnică**, constituită din terminologiile domeniilor la care se referă actele normative europene (Paesmans, H., 1998).

⁴ Termen propus de Ad Hermans (Hermans, A., 1999). Aceste matrice pot fi ilustrate pornind de la cazul de arhiconcept discutat de Ph. Thoiron și H. Béjoint (Thoiron, Ph., Béjoint, H., 1996); aceștia arată că fiecare limbă recuperează, conform unor matrice denominative, trăsăturile conceptuale pentru a denumi conceptul: astfel, dacă germana și engleza recuperează /cel care se confruntă cu focul/ în *fireman* sau *Feuerwehrmann*, limbile romanice, franceza, spaniola și româna recuperează /instrument cu care.../ în *pompierm bombero*, *pompier*. Funcționalitatea acestei matrice este vizibilă și în *ombudsman*, *Ombudsmann* față de *médiateur*, *mediator*.

⁵ Deși și în cazul francezei este vorba de o revalorizare a termenului pentru a servi la denumirea conceptului, recuperându-se fascicule mai ales din sensul adjectivului participial și termenul substantiv împreună cu conceptul pe care îl desemna: /ceea ce este dobândit, nu înăscut sau transmis/, /ceea ce este recunoscut ca aparținând definitiv cuiva/, /ceea ce este recunoscut fără a fi contestat/.

⁶ Monitorul Oficial al României, nr. 508 din 20 octombrie 1999.

Bibliografie selectivă:

- GOUADEC, DANIEL, *Terminologie. Constitution des données*, Afnor, 1990.
- HERMANS, AD., „Néologie traductive”, in *Terminologies Nouvelles (Nouveaux outils pour la néologie)*, nr. 20, decembrie 1999.
- PAESMANS. HUBERT, „Multilinguisme, terminologie et monde maritime”, Conferința de la Lisabona, 18 septembrie 1998.
- THOIRON, PHILIPPE, BÉJOINT, HENRI, „Notion d’archi-concept et dénomination” in *Meta*, vol. 41, nr. 4/1996.

DYNAMIQUE DES TERMINOLOGIES ROUMAINES SOUS L’INFLUENCE DE LA TRADUCTION DE L’ACQUIS COMMUNAUTAIRE

– Résumé –

L’acquis communautaire constitue un corpus de textes qui modifie à plus d’un égard la réalité contemporaine ; et le reflet terminologique n’en est pas des moindres. Il a été donc normal que la traduction de ces textes exerce une forte influence sur la langue roumaine également. Tout en nous rapportant aux problèmes fondamentaux que soulève la **dénomination**, dans n’importe quelle langue, nous essayons de mettre en évidence, dans cet article, quelques aspects, tant positifs que négatifs, de la terminologie roumaine confrontée aux difficultés de la traduction de l’acquis en roumain.

